

КАТЕГОРІЯ АБСУРДУ В НОВЕЛІ «ПЕРЕВТІЛЕННЯ» ФРАНЦА КАФКИ

Герасимюк Юлія Романівна, здобувачка II року навчання, спеціальності «014 Середня освіта. Українська мова та література. Світова література» Факультету філології та журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Науковий керівник: О. В. Кицан, кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури Факультету філології та журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки.

У пропонованій реценції авторка зосереджує увагу на категорії абсурду в новелі «Перевтілення» Франца Кафки. Робить висновок про те, що у новелі «Перевтілення» йдеться про проблему свободи людського духу. Грегор Замза долає обмежений простір кімнати, але ціною свого життя. Ще одним екзистенціалістським мотивом є те, що вибір відбувається в ситуації абсурду. Лише перед своєю смертю герой усвідомлює всю трагічність свого існування. Абсурдність буття в концепції Ф. Кафки полягає у приреченості, безвиході, «існуванні заради смерті» – людина не бачить сенсу життя, у неї немає задля чого жити, вона самотня, нікому не потрібна. Єдиний вихід для неї – смерть, яка рятує від абсурдного світу.

Ключові слова: *екзистенціалістський мотив, абсурд, філософія свободи, трагічність існування, приреченість, конфлікт.*

Франц Кафка (1883–1924) – німецькомовний автор, що поряд із Марселем Прустом і Джеймсом Джойсом вважається одним із найяскравіших представників високого модернізму. Суперечки про нього та його творчість й досі не вщухають у літературознавстві. Навіть про те, до якої національної літератури його віднести. Адже письменник був євреєм, жив у Празі, але писав німецькою. Кафку вважають родоначальником літератури абсурду і чи не першим екзистенціалістом у світовій літературі. Письменник бере за основу фантастичну ситуацію, але розвиває її цілком логічно і реалістично.

Екзистенціалізм (від лат. *existentia* – існування) – течія в літературі Франції, що виникла напередодні Другої світової війни та представлена письменниками, які водночас належать до екзистенціалізму як течії філософської (Г. Марсель, Ж.-П. Сартр, С. де Бовуар, А. Камю) (Галич, 2001: 423).

У центрі уваги екзистенціалістів – внутрішній світ вільної особистості, яку оточували страх, самотність, страждання і смерть, що стали складовими абсурдності буття. Відтак відбулося суб'єктивне зображення письменниками реальної дійсності. У творах цього напрямку показано протистояння між буттям (Всесвітом, природою, соціумом) та існуванням (людиною, її внутрішнім життям). Людина стосовно Всесвіту перебувала у стані

незбагненності, а той, у свою чергу, виявився байдужим до людини. У результаті цього відбувся розкол: «чужий світ» – «стороння людина», а це і є абсурд – єдиний зв'язок між людиною і Всесвітом.

Найвідомішими письменниками – екзистенціалістами у французькій літературі є Ж. П. Сартр та А. Камю, які розмірковували над вічними проблемами буття як у своїй художній творчості, так і наукових працях. Ж. П. Сартр вважав, що людина це «*tabula rasa*», тобто «чиста дошка», і спочатку нічого собою не являє:

- «існування передує сутності» (Кремень, Ільїн, 2005: 134). Іншими словами, людина є лише тим, що сама із себе зробила;
- відповідає за те, ким вона є, і за інших: «Вибираючи себе, я вибираю людину взагалі» (Ж. П. Сартр) (Кремень, Ільїн, 2005: 135);
- спрямована у майбутнє, а відтак знаходиться у стані тривоги через проблему вибору: відповідальність – раціональність – свобода;
- занедбана – адже в світі без Бога вона не має опори ані в собі, ані поза собою;
- знаходиться у стані тривоги – тобто у стані людини, яка обрала не лише власне буття, а й виступила у ролі «законодавця людства» (Давиденко, Стрельчук, Гринчак, 2011: 42).

В основі екзистенціалізму лежало твердження абсурдності буття. У перекладі слово «абсурд» означає «недоречний, безглуздий». Абсурд – це те, що неможливо зрозуміти раціонально. Людина бачила у навколишньому світі лише те, що хотіла бачити, тим самим проектувала свої дії і погляди. На думку А. Камю, «абсурд є метафізичним станом людини у світі» (Камю, 2015: 33). У центрі всіх творів французького екзистенціаліста – людина, яка обов'язково має діяти, приймати рішення, робити вибір. Його герої стоять на роздоріжжі й вирішують проблему власного індивідуального існування в моменти, коли спокійний плін життя порушується якоюсь кризовою ситуацією.

Ядром екзистенціалізму Сартра є «філософія свободи». Свобода ставить людину поза закономірністю і причинною залежністю, вона виражає розрив із необхідністю. Свобода не терпить ні причини, ні основи, вона не визначається можливістю людини діяти відповідно до того, якою вона є, оскільки сама її свобода є вибір свого буття: людина така, якою вона себе вільно вибирає. Свобода передбачає незалежність по відношенню до минулого, заперечення його, розрив з ним (Кафка, 2012: 237).

Можна навіть сказати, що екзистенціалізм народився з відчаю. На допомогу людям прийшли технології та промисловість. Але варто відзначити і негативну сторону науково-технічного прогресу, адже людство виявилось неспроможним контролювати власне творіння. Екзистенціальний відчай та тривога стають постійними супутниками людини ХХ століття.

Для Ф. Кафки, як і для філософії екзистенціалізму, центральним постало питання про свободу особистості в її тісному зв'язку з проблемою Абсурду. Свою свободу людина проявляє через категорію вибору, саме вибір визначає те, ким ми є. Новела «Перевтілення» має тісний зв'язок з філософією

екзистенціалізму. Уже сам початок новели засвідчує всю абсурдність ситуації – ранкового перевтілення головного героя на комаху: *«Одного ранку, прокинувшись од неспокійного сну, Грегор Замза побачив, що він обернувся на страхітливую комаху»* (Камю, 2015: 1). Читачеві новели «Перевтілення» важко зрозуміти причину такої трансформації, та й сам герой не особливо переймався зміною свого зовнішнього вигляду: *«Що зі мною сталося?» – думав він. Це був не сон»* (Камю, 2015: 218). Він більше переживає, що може спізнитися на роботу: *«А поки що треба вставати, бо мій поїзд відходить о п'ятій»* (Камю, 2015: 219). Можна провести паралель із біографією письменника, адже Кафка був дуже пунктуальною і відповідальною людиною. Як і його головний герой, він теж відчував самотність і відчуженість у власній родині: *«Хай би я спробував так у свого шефа: миттю вилетів би з роботи; як тільки я зберу грошей, щоб сплатити йому батьків борг – на це треба п'ять або й шість років, – то неодмінно так і зроблю»* (Камю, 2015: 219).

На біографічне підґрунтя вказують й інші паралелі. Так, наприклад, Грегор за характером був схожий на Франца, а образ Грети, сестри Грегора, списаний з молодшої сестри письменника – Отли. Сам Кафка був незадоволений цим твором, який приніс йому чи не найбільшу славу: *«У конторі – страх упереміж із почуттям власної гідності. Загалом упевненіший. Дуже невдоволений «Перевтіленням». Закінчення нечитабельне. Недосконале все, ледве не до самої основи. Річ вийшла б куди кращою, якби мені не завадила тоді службова поїздка»* (Кафка, 2003: 541).

Незважаючи на тяжкі обставини, в яких опинився Грегор, він не протестує, не намагається щось змінити. Він остаточно змирився, бо розуміє свою приреченість у світі абсурду, хоча люди його найближчого оточення вважають цей абсурд нормою. Грегор усвідомлює свою самотність, але нічого вдіяти не може, бо хтось уже остаточно вирішив за нього його долю. Він – комаха. Він – ніхто у світі людей: *«Там пробув він усю ніч, провівши її частково в дрімоті, котру час від часу пробуджував голод, частково ж у турботах і тьмяних надіях, які незмінно приводили його до висновку, що поки він повинен поводити себе спокійно та зобов'язаний своїм терпінням і тактом полегшити сім'ї неприємності, які він спричинив їй теперішнім своїм станом»* (Камю, 2015: 232).

У новелі Кафки трансформація є незрозумілою і не залишає жодного пояснення до її причини. Перевтілення відбувається на кількох рівнях – це фізичне перевтілення Грегора і духовне перевтілення його родини. Сам факт того, що трансформація ігнорується, хоча вона мала бути трагічним інцидентом, відкриває великий простір для абсурду: *«А що, коли б я ще трохи постав і забув усі химери»* (Камю, 2015: 1). Грегор переймається своєю роботою та родинними обов'язками, натомість уся родина вважає його непотрібним, оскільки він більше не може заробляти кошти.

Раніше Грегор Замза працював комівояжером, що означає постійні мандрівки та активне спілкування з людьми. Але на той момент він цього не цінував. Для нього важливим було забезпечити свою родину фінансово. Перетворившись на жука, він змушений сидіти в чотирьох стінах і понад усе

прагне вийти хоча б за межі своєї кімнати. На жаль, його прагнення свободи тепер блокується, а весь світ звужується до розмірів кімнати-в'язниці. Поступово Грегор звикає і йому значно комфортніше під диваном, аніж серед великої кімнати. Згодом кімната звужується до розмірів труни, в якій і помирає головний герой. Це був вибір самого героя, який перед смертю усвідомив усю нікчемність свого існування. Адже він ніколи і не жив як людина, а переймався лише чужими інтересами, абсолютно не дбаючи про свій духовний розвиток.

Всередині Грегора конфліктують дві різні природи – людська / тваринна. Він не може ідентифікувати себе, натомість його рідні відразу викреслили його зі світу людей: *«Якщо, може, ви цього не розумієте, то я розумію. Я не хочу називати цю потвору своїм братом, а кажу лише одне: треба якось здихатися її»* (Камю, 2015: 251). Коли вони зрозуміли, що Грегор не може працювати й утримувати родину, то чинять опір його існуванню. Батько взагалі знущається з сина фізично, караючи його навіть без жодної на те причини.

Отже, впродовж усього життя Грегор Замза відчуває на собі всі фактори, які роблять його існування абсурдним. У новелі «Перевтілення» йдеться про проблему свободи людського духу. Грегор Замза долає обмежений простір кімнати, але ціною свого життя. Ще одним екзистенціалістським мотивом є те, що вибір відбувається в ситуації абсурду. Лише перед своєю смертю герой усвідомлює всю трагічність свого існування. Абсурдність буття в концепції Ф. Кафки полягає у приреченості, безвиході, «існуванні заради смерті» – людина не бачить сенсу життя, у неї немає задля чого жити, вона самотня, нікому не потрібна. Єдиний вихід для неї – смерть, яка рятує від абсурдного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Давиденко Г., Стрельчук Г., Гринчак Н. Історія зарубіжної літератури ХХ століття: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 488 с.
2. Галич О. Теорія літератури: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. Київ: Либідь, 2001. 486 с.
3. Камю А. Міф про Сізіфа / пер. з фр. О. Жупанський. Київ: «Портфель», 2015. 105 с.
4. Кафка Ф. Вибрані твори. Процес. Вирок. Перевтілення. Голодомайстер. Київ «Генеза», 2003. 281 с.
5. Кафка Ф. Твори: Оповідання, романи, листи, щоденники / передм. Д. Затонського. Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2012. 592 с.
6. Кремень В., Ільїн В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підручник. Київ: Книга, 2005. 528 с.
7. Світ мудрості. Хрестоматія з філософії: навч. посібник / кпорядники Г. Орендарчук, М. Шумка. Тернопіль: Астон, 2004. 272 с.

8. Студентські студії «Перевтілення» Ф. Кафки: збірник студентських наукових досліджень / уклад. О. Чирков, Н. Зелінська. Житомир, 2021. 44 с.
URL: <https://cutt.ly/nBPpxK>

REFERENCE

1. Davydenko H., Strelchuk H., Hrynychak N. Istoriiia zarubizhnoi literatury XX stolittia: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2011. 488 s.
2. Halych O. Teoriiia literatury: pidruchnyk dlia studentiv filolohichnykh spetsialnostei vyshchykh zakladiv osvity. Kyiv: Lybid, 2001. 486 s.
3. Kamiu A. Mif pro Sizifa / per. z fr. O. Zhupanskyi. Kyiv: «Portfel», 2015. 105 s.
4. Kafka F. Vybrani tvory. Protses. Vyrok. Perevtiennia. Holodomaister. Kyiv «Heneza», 2003. 281 s.
5. Kafka F. Tvory: Opovidannia, romany, lysty, shchodennyky / peredm. D. Zatonskoho. Kyiv: A-ba-ba-ha-la-ma-ha, 2012. 592 s.
6. Kremen V., Ilin V. Filosofiia: myslyteli, idei, kontseptsii: pidruchnyk. Kyiv: Knyha, 2005. 528 s.
7. Svit mudrosti. Khrestomatiia z filosofii: navch. posibnyk / kporiadnyky H. Orendarchuk, M. Shumka. Ternopil: Aston, 2004. 272 s.
8. Studentski studii «Perevtiennia» F. Kafky: zbirnyk studentskykh naukovykh doslidzhen / uklad. O. Chyrkov, N. Zelinska. Zhytomyr, 2021. 44 s.
URL: <https://cutt.ly/nBPpxK>